

О. Г. Кушніренко, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Звичайно під духовним життям суспільства розуміють відносини між людьми, між громадянами та їх об'єднаннями з державою і самим суспільством, а також між суспільством і державою з приводу культури та духовних благ.

Насамперед хотілося б звернути увагу на те, що конституційним засадам духовного життя суспільства приділяють надзвичайно мало уваги. Конституції демократичних держав майже не регулюють цю сферу, залишаючи її на розсуд громадянського суспільства, оскільки вона належить до внутрішнього світу особистості. Що стосується конституцій недемократичних держав, особливо тоталітарних, то тут має місце втручання і в цю сферу. Щоправда, відповідні норми в таких конституціях нечисленні і досить стислі, а інколи обмежуються однією статтею чи навіть частиною статті.

У суспільствах із демократичним політичним режимом до різновидів різноманітних сторін духовного життя можуть бути віднесені ідеологічна та культурна багатоманітність; свобода висловлювання думок; свобода освіти, наукової, художньої та іншої творчої діяльності; свобода віросповідання.

Аналізуючи наведені явища духовного життя суспільства, не можна не звернути увагу на ту обставину, що закріплене в конституційному законодавстві положення про ідеологічну та культурну багатоманітність відбулося лише в останні десятиріччя як реакція суспільства на існуючі в цих країнах тоталітарні режими. Так, ст. 10 Конституції України 1996 р., долаючи спадок минулого, містить положення про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної багатоманітності, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова, а цензура забороняється. У конституціях Словаччини, Узбекистану, Киргизстану, Казахстану, Молдови та деяких інших держав проголошується, що в республіках не має жодної обов'язкової ідеології та релігії. До речі, у Конституції Молдови 1994 р. говориться про політичну багатоманітність, не сумісну із диктатурою і тоталітаризмом. В абсолютній більшості демократичних конституцій не міститься таких яскраво виражених норм. Це пояснюється тим, що сама багатоманітність виступає як природний стан суспільства. І в той же час зміст конституцій Німеччини, Франції, Іспанії, Італії, Японії та багатьох інших держав, практика суспільного життя в них свідчать про принцип ідеологічної багатоманітності.

Свобода висловлювання думок – це норма, яка із самого початку закріплена в демократичних конституціях. Конституції багатьох постсоціалістичних

держав також закріпили це положення, урахувуючи страшний досвід судових процесів над людьми, яких обвинувачували в інакодумстві та закривали в психіатричних лікарнях, пошуків «ворогів народу». Так, у ст. 29 Конституції РФ говориться про те, що ніхто не може бути примушений до висловлювання своїх думок чи відмову від них, а ст. 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. У той же час така свобода не є абсолютною. Згідно із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права вона може бути на підставі закону обмежена, якщо це необхідно для поваги прав і репутації інших людей, охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Закріплення в конституціях багатьох держав світу свободи освіти, наукової, художньої та іншої творчої діяльності покладає на державу обов'язок сприяти розвитку наукових досліджень, культури, освіти, що, безумовно, впливає на рівень культури населення.

Свобода релігії (совісті, віросповідання) – одна із традиційних норм демократичних конституцій. У деяких конституціях навіть міститься норма про свободу атеїзму, але інколи – про свободу антирелігійної пропаганди. Чимало конституцій проголошують відокремлення церкви від держави та інколи – держави від церкви. У той же час деякі обряди, які здійснюються церквою (наприклад, вінчання), мають офіційний характер, свідки в суді присягають на Біблії, засідання парламенту розпочинається з молитви, у тексті присяги президента є згода про Бога тощо.

Слід згадати і про те, що в деяких демократичних державах існує державна релігія (у Данії – лютеранська церква, у Великій Британії – англіканська). Обмеженням свободи віросповідання таке становище державної церкви навряд чи є, але, звичайно, державна церква в цьому разі користується фінансовою підтримкою держави, деякі церковні акти (реєстрація шлюбів, народження та ін.) визнаються як офіційні акти держави.

У недемократичних монархічних державах (Саудівська Аравія, Оман, Бахрейн та ін.) жорстоко переслідується вільнодумство, що можна пояснити існуванням державної релігії – ісламу, і в них вимагається обов'язкове дотримання канонів Корану.

Таким чином, навіть поверховий аналіз відповідних норм конституційного законодавства деяких країн різних континентів відносно духовного життя суспільства дає можливість зробити декілька важливих висновків. Один із них полягає у тому, що на духовне життя будь-якого суспільства окремо чи опосередковано впливають багато різноманітних чинників. Це й існуюча в державі форма правління (республіка чи монархія), політичний режим (демократичний

чи недемократичний). Мають значення існуючі в державі цінності (життя людини, свобода, рівноправ'я, верховенство права та ін.). Надзвичайно важливою є реалізація тих сторін духовного життя суспільства, про які вже було досить схематично зазначено (свобода висловлювання думок тощо).

Безумовно, наведене безпосередньо впливає на формування у людей відповідного рівня загальної, правової та політичної культури. Цілком зрозуміло, що для досягнення високого рівня такої культури потрібен час, інколи досить тривалий. Оскільки суспільство постійно змінюється, на перший план виходить підвищення рівня його духовного життя. У противному разі розвиток такого суспільства може бути призупинено, як на сьогодні це відбувається в такій африканській державі, як Сомалі, що знаходиться на межі розпаду.

Що стосується нашої держави, то, на жаль, рівень загальної, правової та політичної культури дещо знизився, особливо посадових осіб. Яскравим свідченням цієї тези є ті суперечності, які протягом усіх років незалежності України не дають можливості здійснити необхідні політичні, економічні та інші реформи і вивести країну в число тих правових, демократичних держав, в яких існує верховенство права і поважаються та гарантуються права людини. Ми продовжуємо «тупцювати» на одному місці, а це вже вина нашої політичної еліти, рівень політичної та правової культури якої бажає кращого.

Т. М. Моторнюк, кандидат політичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У зв'язку з демократизацією політичних режимів на пострадянському просторі виникла об'єктивна потреба у проведенні електоральних досліджень, які мали б пояснити особливості електоральної культури та поведінки виборців, перспективи застосування виборчих технологій за умов здійснення політичного транзиту, спрогнозувати результати та можливі наслідки виборчих кампаній тощо.

Цей науковий напрям був започаткований у США, які по праву вважаються країною з розвиненими демократичними процедурами. У першій половині ХХ ст. американський політолог П. Лазарсфельд здійснив одне з перших розгорнутих досліджень чинників, що впливають на електоральний вибір громадян. У центрі його уваги була проблема впливу ЗМІ (насамперед радіо та телебачення) на електоральну поведінку американців. У результаті було виявлено цікаві закономірності сприйняття населенням ЗМІ. П. Лазарсфельд